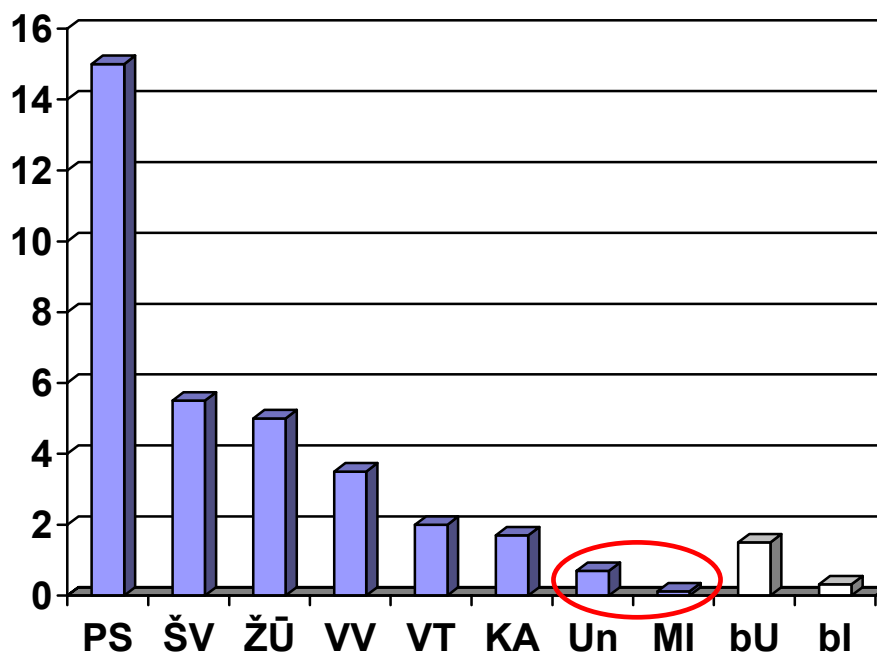

Keletas faktų apie Lietuvos mokslą ir studijas

Atrodytų paradoksalu ir sunkiai paaiškinama, kad pastaraisiais metais ženkliai kylant Valstybės ekonomikai, gerėjant įvairių sričių materialinei būklei, Lietuvos mokslo ir studijų sistema atsidūrė labai skurdžioje ir keistoje situacijoje. Tikriausiai perdėti teiginiai, kad „Lietuvos mokslo ir studijų sistema išgyvena didelę krizę“, ją „išstiko kolapsas“ – organizmo sutrikimas dėl centro, kraujagyslių ir nervinių skaidulų paralyžiaus (Konferencija „Mokslas ir studijos – pokyčiai Lietuvos ateičiai“, 2006/11/08), tačiau kad ji yra smarkiai nustekenta ir žlugdoma materialia – akivaizdu. Tuo metu kai Lietuvoje net šiukšles jau keletą metų vežioja modernūs vakarietiški automobiliai, daugumoje mokslinių laboratorijų didelė dalis aparatūros – 20-40 metų senumo sovietiniai relikvai, o mokslų daktaro, universiteto dėstytojo alga dažnai 5-10 kartų mažesnė už glazūruotų plytelių „dėstytojo“ atlyginimą. Ir visa tai – Lietuvai kartu su kitomis Europos Sąjungos šalimis „žengiant“ (?) Lisabonos strategijos keliu. Išsamūs atsakymai į klausimą *kaip ir kodėl tai atsitiko su Lietuvos mokslo ir studijų sistema?* – rimto mokslinio tyrimo objektas. Čia tik pateiksime keletą faktų ir jų trumpą aptarimą.

Kur eina mokesčių mokėtojų pinigai?

Lietuvoje valdžia perskirsto apie 33% šalyje sukuriama bendrojo vidaus produkto (BVP). 1 paveiksle grubiu mastu pavaizduotas šių valdžios disponuojamų lėšų paskirstymas.

1 pav. Valdžios iš mokesčių mokėtojų surinktų lėšų (apie 33% BVP) paskirstymas, BVP procentais.

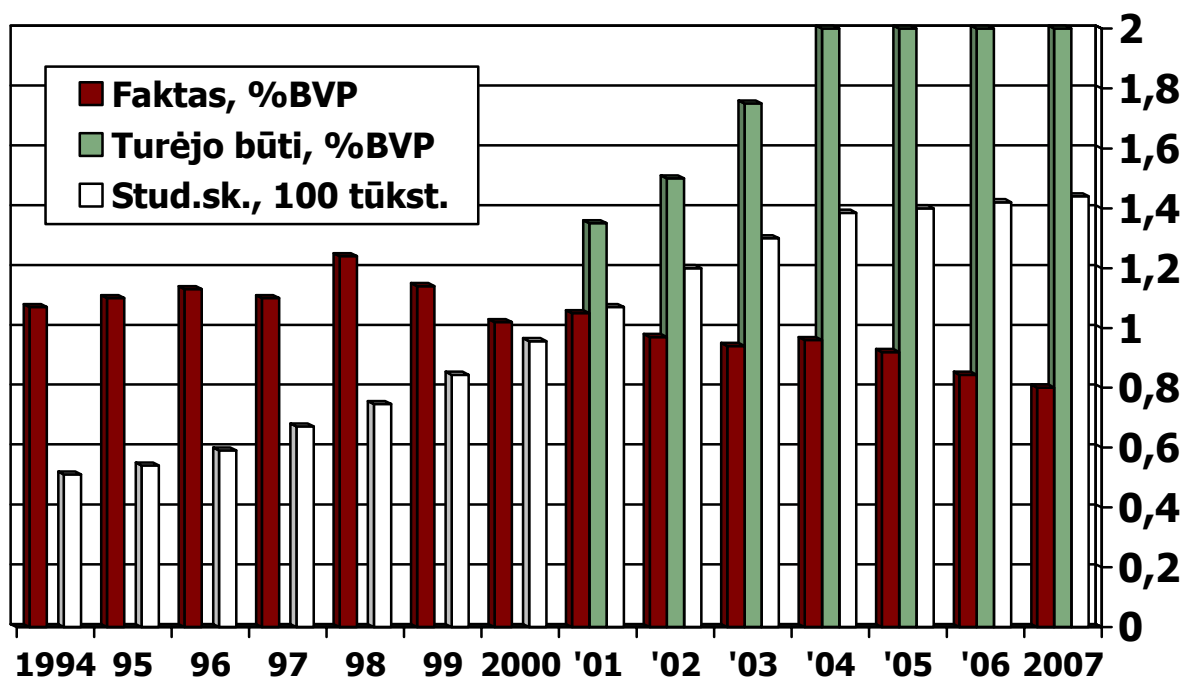
PS–pensijos, socialinė ir sveikatos apsauga (beveik viskas apie 1 mln. pensininkų), ŠV–švietimas (apie 650 tūkst. moksleivių), ŽŪ–žemės ūkio rėmimas, VV–valstybės valdymas, VT–viešoji tvarka ir visuomenės apsauga, KA–krašto apsauga (pusė lėšų – 19 tūkst. personalo išlaikymui), Un–universitetai (144 tūkst. studentų, 2 tūkst. doktorantų, 4 tūkst. mokslininkų ir t.t.), MI–valstybės ir universitetų mokslo institutai (1,4 tūkst. mokslininkų, 300 doktorantų ir t.t.), bU ir bl–būtina universitetams ir mokslo institutams pagal vyriausybės patvirtintą Metodiką (Žin. 2006, Nr. 108-4114), daugkartinius valdžios įsipareigojimus ir pažadus (žr., žemiau). Šaltiniai: Finansų ministerija, Statistikos departamentas, valstybės biudžeto įstatymai, LRV nutarimai, LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymai dėl asignavimų mokslo ir studijų institucijoms paskirstymo, Lietuvos konvergencijos 2005 metų programa. Santykinė straipsnyje pateikiamų diagramų paklaida neturėtų viršyti 10-15%. Atkreiptina, kad, dėl nebiudžetinių lėšų užskaitymo į biudžetą ir neteisingos metodikos Statistikos departamento skelbiamas aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų biudžetinis finansavimas yra padidintas tikrovės atžvilgiu apie 1,5 karto.

Matome, kad valstybė universiteto studento mokymui, studijoms, stipendijoms, paskoloms ir socialiniam rėmimui kartu sudėjus skiriam apytiksliai 2-3 kartus mažiau negu pensininkui ir apie 10 kartų mažiau negu kariškiui. Nepaisant to dabar tapo labai populiarūs mitai, kad aukštajam mokslui

lėšų skiriama pakankamai, tik jos naudojamos neefektyviai. Užtenka reformos ir viskas bus gerai. Siūloma beveik visą universitetinio mokslo našą sukrauti ant studentų ir jų tėvų pečių, nematant kitų, nepalyginamai „riebesnių“ valdžios išlaidų grafų (išskyrus mikroskopinį mokslo institutų stulpelį), valstybei nusiimant bet kokią atsakomybę už universitetus tik pasiliekant teisę „valdyti“. Paradoksalu, kad atsisakoma investuoti į šalies ateitį ir dabartį, pasirūpinti jos piliečių aiškiai išreikštais norais įgyti aukštąjį išsilavinimą.

Mokslo ir studijų sistemos žlugdymas

Pažiūrėkime kaip pastaruosius 6-8 metus, prisidengus reformų lozungais, yra dirbtinai žlugdomi Lietuvos mokslo ir studijų sistemos likučiai. Didėjant studentų skaičiui mažinamas realus jos biudžetinis finansavimas: skaičiuojant BVP procentais, nuo 1,1%–1,26% 1994-1999 metais iki 1%-0,8% 2000-2007 metais (2 pav.), t.y., nuo 7,6% valstybės biudžeto 1999 m. iki planuojamų 3,5% 2007 m. (žr., [2007 m. skirstomos lėšos mokslui ir studijoms](http://www.smm.lt/smt/msvg/bi.htm), www.smm.lt/smt/msvg/bi.htm; prognozuojamas 2007 m. BVP – 89,555 mlrd. Lt). Tie 0,8% BVP skiriami visiems universitetams, institutams, Valstybiniam mokslo ir studijų fondui (VMSF) su specialiomis programomis, prioritetais ir aukštomis technologijomis, studentų stipendijom ir paskolom, Mokslų akademijai, bibliotekom, kunigų seminarijom, ŠMM mokslo ir studijų sistemos bendrosiom reikmėm kartu sudėjus – viskas, kas gali ateiti į mokslą ir studijas iš ŠMM. Tai ir yra biudžeto asignavimai **mokslui ir studijoms**, kurie iki 2002 m. valstybės biudžete buvo pateikiami viena eilute.

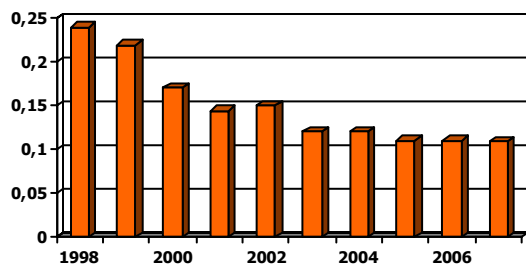

2 pav. Biudžeto asignavimų mokslui ir studijoms, procentais nuo BVP, ir studentų skaičiaus universitetuose kitimas, 100 tūkst. *Turėjo būti* rodo, kiek buvo įtvirtinta įstatymu ir politikų prižadėta ne vieną kartą.

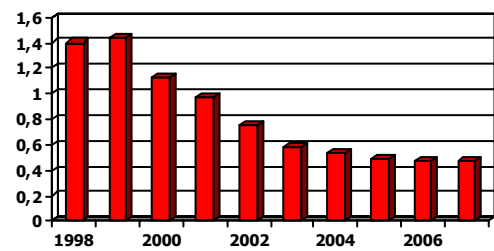
Iš to tiesiogiai universitetams tenka 0,6%-0,7% BVP, mokslo institutams pastaraisiais metais – tik 0,11%–0,12% BVP, kai jau 1998-99 metais mokslo institutai gaudavo 0,22%-0,24% BVP.

Kadangi politikai ir už šią sritį „atsakingi“ valdininkai nepasirūpino numatyto būtino finansavimo užtikrinimu (jis nuo 1998 m. buvo vis mažinamas), o valstybės „finansuojamų“ studentų skaičius, kurį tvirtina Vyriausybė, augo, ypač nukentėjo mokslo institutai. Studijos „suvalgė“ mokslą išsikasdamos duobę jų kokybei. Universitetuose visų studentų skaičius nuo 1997-1998 mm. iki 2005-2006 mm. išaugo 2 kartus, valstybės „finansuojamų“ padidėjo 1,4 karto, mokslo ir studijų valstybės finansavimas sumažintas 1,6 karto (BVP procentais), o valstybės „finansuojamo“ studento finansavimas sumažėjo 2 kartus (BVP procentais).

Mokslo institutų finansavimas nuo 1998-99 m. iki 2007 m. sumažintas 2,2 karto skaičiuojant procentais nuo BVP arba 3 kartus vertinant valstybės biudžeto procentais (3 ir 4 pav.). Mokslininkų juose sumažėjo trečdaliu. Dėl tokio „valstybinio reguliavimo“ mokslas mūsų šalyje neleistinai siaurinamas.

3 pav. Biudžeto asignavimai mokslo institutams, procentais nuo BVP.

4 pav. Biudžeto asignavimai mokslo institutams, valstybės biudžeto procentais.

2000 m. lapkričio 6 d. bendrame rašte Seimui Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. K.Makariūnas, Lietuvos mokslų akademijos prezidentas B.Juodka, Mokslo institutų direktorių konferencijos pirmininkas prof. V.Razumas, Lietuvos mokslo ir studijų institucijų tarybų (senatų) pirmininkų konferencijos prezidentas prof. B.Kaulakys ir Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmininkas dr. V.Gontis prašė „imtis visų priemonių, kad mokslui ir studijoms jau nuo 2001 metų kasmet būtų skiriama ne mažiau kaip **1,5 proc. planuojamo BVP**“.

Deja, jau 2000 m. gruodžio 30 d. *Respublikoje* pasirodė *Pranešimas*, kuriame rašoma: „Lietuvos universitetų rektorių konferencija su giliu liūdesiu praneša, kad po neilgų, bet skausmingų kančių 2000 metų gruodžio 19 dieną, priėmus 2001 m. valstybės biudžetą, **mirė Memorandumai**, gimę 2000 m. rugsėjo mėnesį, kaip Rektorių konferencijos bei didžiausių Lietuvos politinių partijų nuoširdaus bendradarbiavimo vaisius. Tuo pat metu neišlaikęs įtampos į ligos patalą atgulė ką tik gimęs Įstatymas, pažymėtas vilies ženklu, kuriame buvo nubrėžta ilgalaikio mokslo, studijų ir švietimo finansavimo perspektyva. (...“2001 m. valstybės biudžete mokslo ir studijų finansavimui (52 institucijos!) iš **valstybės lėšų skiriama tik 1,015 proc. BVP vietoj 1,3-1,5 proc. numatyto Memorandumuose**“) ...Kartu su Rektorių konferencija užuojautą reiškia 96 tūkstančiai Lietuvos universitetinių aukštųjų mokyklų studentų, magistrantų ir doktorantų, 7 tūkstančiai dėstytojų bei tūkstantis mokslo darbuotojų....“ ir t.t.

Jau svarstant 2002 m. biudžeto projektą ir matant, kad didėjant valstybės „finansuojamų“ studentų skaičiui mokslo ir studijų finansavimas ne didėja, o mažinamas, kad **mokslui ir studijoms skiriama tik pusė pagal Vyriausybės patvirtintą metodiką būtino minimalaus finansavimo**, visų pirma ŠM ministras, MSD direktorius, Seimo ŠMK komiteto pirmininkas turėjo skelbti pavojų ir teikti Aukštojo mokslo įstatymo pataisas naikinančias draudimą priimti į universitetus mokančius už studijas studentus arba siūlyti kitas išėitis, o ne apsimesti, kad viskas gerai.

Verta pastebėti, kad iki 1998 m. mokslo ir studijų finansavimas monotoniškai augo, nors studentų skaičius universitetuose didėjo beveik tik dėl mokančių už studijas **pilną kainą** studentų skaičiaus didėjimo. Paradoksalu, kad 2000 m. valdžia uždraudė universitetams priimti į dienes studijas besisiūlančius susimokėti už mokslą studentus, o vakarinių ir neakivaizdinių studijų įmokas griežtai apribojo. Dabar gi siūloma priešingai – padaryti aukštąjį mokslą visuotinai mokamu, kad studentai su „krepšeliais“ suneštų keletą kartų daugiau negu mokslui ir studijoms skiria valstybė, nuimant nuo valdžios šioje srityje bet kokius finansinius išpareigojimus, o valdžios perskirstomus 33% BVP paliekant bet kam (didžiąją dalį – pravalgymui), tik ne mokslui ir studijoms. Jeigu toks aukštojo mokslo finansavimo modelis ir galimas, tai jis net teoriškai pagerėjimą gali duoti tik po keleto (5-8) metų, nes tik naujai priimami studentai atsineštų po 10-tūkstantinį „krepšelį“ kiekvieniems metams.

O kol tai įvyks jau dabar nedelsiant būtina bent padvigubinti mokslo ir studijų biudžetinį finansavimą. Nors iki 1,5% BVP.

Prisiminkime netolimos praeities (1997-2001 metų) priekaištus Lietuvos aukštajam mokslui dėl permažo studentų skaičiaus. „Vakarų šalyse studijuoja apie pusę vidurinę mokyklą baigusio jaunimo ir ši dalis nuosekliai didėja. Lietuva šiuo požiūriu yra tarp atsilikusių posovietinių šalių. Net Rusijoje šis rodiklis „vakarietiškesnis“. Nors jau „1995-aisiais studentų skaičius aukštosiose mokyklose vėl pradėjo sparčiai augti“, žurnalas *Veidas*, 1999/08/26, ...“tarptautinės organizacijos „slapta“ rekomenduoja Lietuvos Vyriausybei ir Seimui per dešimt metų trečdaliu sumažinti visų lygių švietimo sistemos darbuotojų“, *Veidas*, 2000/04/06. (Jeigu ne dažni Lietuvos vyriausybės virsmai, mokslas būtų buvęs „patvarkytas“ jau apie 2000-uosius...).

Jau po poros metų šūksmai: „Lietuvoje perdaug studentų!“ Dar po poros metų: „Trūksta dėstytojų!“ Tikrai perspektyvus strateginis mąstymas...Dabar skaitome: „Universitetų dėstytojai sparčiai sensta, tačiau jaunoji karta dirbti į aukštąsias mokyklas nesiveržia....“ „Ar nevirns universitetai senelių prieglaudomis? ...Padėtis jau tragiška“, *Veidas*, 2006/11/09 (www.veidas.lt). O kas paruoš bent 5000 tyrėjų, pagal Lisabonos strategiją būtiną Lietuvos verslui?

Kitaip ir būti negalėjo nuo 1998 m. iki 2006 m. mokslo ir studijų finansavimą sumažinus pusantrą karto skaičiuojant BVP procentais arba 2 kartus skaičiuojant valstybės biudžeto procentais. Ir tai įvyko po to kai politikai tvirtai pradžadėjo ir įstatymiškai įtvirtino, kad jau nuo 2004 m. mokslui ir studijoms iš biudžeto bus tikrai skiriama nemažiau 2% BVP.

Taigi, visiškai nepaisoma 2000 m. gruodžio 7 d. Mokslo ir švietimo ilgalaikio finansavimo įstatymo Nr. IX-71 (Žin. 2000, Nr. 110-3516) nuostatų. Šio įstatymo projektą pasiūlė 1999/04/15 būdama opozicijoje Socialdemokratų frakcija. Deja, atėjusi į valdžią ir įstatymą 2000 m. priėmusi „Naujoji politika“ bei kitos Seimo daugumos ir vyriausybės, nesiėmė jo įgyvendinti. (Tai, kad jis po poros metų buvo pripažintas neprivalomu, nereiškia, kad uždraudus priimti į universitetus pilną studijų kainą mokančius studentus nebūtina prisilaikyti jo nuostatų – ne mažiau 2% BVP mokslui ir studijoms nuo 2004 m.. Juolab, formuluojant mokslo ir studijų sistemai aukštus reikalavimus ir uždėjus griežtus apribojimus, politikams ir valdininkams būtina laikytis ir prisiimtų įsipareigojimų.).

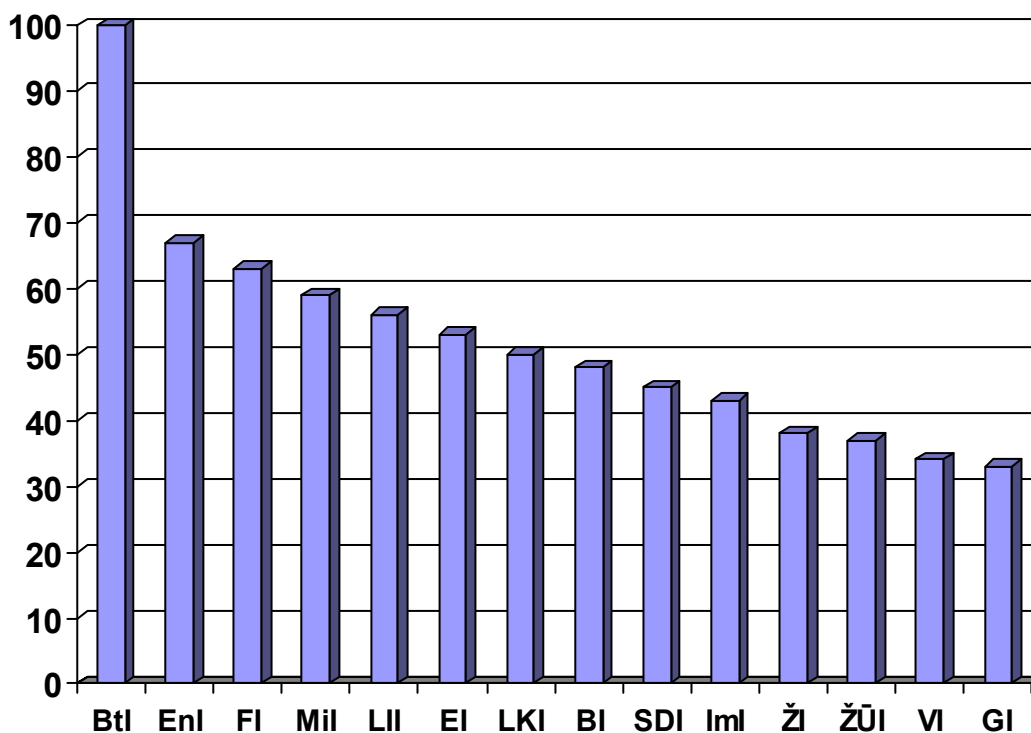
Palaipsnis mokslo ir studijų biudžeto didinimas iki 2% BVP tai ne koks nors išsigalvojimas, bet apgalvotai pamatuota būtinybė. Įstatymo priėmimo metu 2000 m. Seimo narys A.Kunčinas sakė „...šis dalinis lėšų papildymas, kuris skiriamas pirmaisiais metais, dar jokiū būdu neišgelbės aukštųjų mokyklų. Manau, yra teisinga, kad kiekvienais metais yra numatoma po truputį didinti finansavimą aukštojo mokslo sistemai. Taip mes nuo tos stagnacijos, sustingimo, kai pinigų užtenka tik minimaliems poreikiams, galėsime priėti prie normalios situacijos, kai bus galima plėtoti ir mokslinius tyrimus, ir didinti studentų skaičių, ir spręsti tas problemas, kurios yra keliamos mūsų aukštosioms mokykloms“ (www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc?p_id=115228). Už šį įstatymą balsavo 44 socialdemokratai, 31 liberalas ir kiti Seimo nariai.

5 pav. Duomenys apie studijuojančio jaunimo dalį ir studentų skaičių Lietuvoje pagal žurnalą *Veidas* 1999/08/26 ir 2000/04/06.

Verta atkreipti, kad netgi sveikatos apsaugai nuo 2007 m. planuojamų 4,5% BVP iki politikų sutartų 5% BVP (Žin., 1994, Nr.63-1231; ši nuostata taip pat pripažinta netekusi galios, bet iki šiol ja remiamasi kaip stipriausiu argumentu) trūksta tik 11%, o mokslui ir studijoms nuo 2007 m. parvirtinto 0,8% BVP iki politikų sutartų 2% BVP trūksta „tik“ 150%, t.y., mokslui studijoms skiriam 2,5 karto(!!!) mažiau negu turėtų būti. Bėlika tik stebėtis, kad taip finansuojama sistema dar gyuoja, o visuomenė ja dar pasitiki kaip bažnyčia.

Kai jaunam mokslų daktarui pasiūloma 1100-1450 Lt/mėn. iki mokesčių, ir jis mato perspektyvą po 15 metų tapęs vyriausiuoju mokslo darbuotoju arba profesoriumi gauti 2500-3000 Lt/mėn. „popieriuje“, gabus jaunimas atstumiamas nuo galimybės atsidedi mokslui ir dėstyti. Kitose

sferose kylant atlyginimams po 15-20 ir daugiau procentų per metus, tyrėjų ir dėstytojų atlyginimai „užšaldyti“ jau ketvirti metai. Planuojamas simbolinis atlyginimų didinimas 2007 m. gale nieko nepakeis, net nekompensuos jų nevertėjimo per dvejus (ne ketverius) metus. **Būtina jau dabar juos didinti apie 2 kartus – asistento bazinio atlyginimo koeficientą 5,5** (Žin., 2003, Nr. 61-2808) **keičiant į 10 bazinės mėnesinės algos, t.y., 1150 Lt.** Proporcingai kiltų ir kitų dėstytojų bei tyrėjų atlyginimai. Tam papildomai reiktų apie 390 mln. Lt = 0,44% 2007 m. BVP, o realus mokslo ir studijų biudžetinis finansavimas 2007 m. būtų apie 1,2% BVP = 5,2% valstybės biudžeto, – vis vien mažiau negu 1998 m., bet iki būtinų užtikrintai prižadėtų 2% BVP būtų „tik“ 67%.

6 pav. Mokslo institutų bazinio (institucinio) finansavimo sumažinimas 2006 m. palyginus su 1998 m., procentais nuo BVP.

I gr.: BtI (Biotechnologijos institutas) – 100% (nepakito); II gr.: EnI (Lietuvos energetikos institutas) – 1,5 karto sumažėjo; III gr.: FI (Lietuvių literatūros ir tautosakos, Fizikos, Chemijos, Teorinės fizikos ir astronomijos institutai) – 1,6; IV gr.: Mil (Lietuvos miškų, Lietuvos filosofijos ir meno institutai) – 1,7; V gr.: LII (Lietuvos istorijos, Matematikos ir informatikos, Puslaidininkių fizikos, Termoizoliacijos institutai) – 1,8; VI gr.: EI (Biochemijos, Ekologijos, Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institutai bei **visų institutų vidurkis**) – 1,9; VII gr.: LKI (Lietuvių kalbos institutas) – 2; VIII gr.: BI (Botanikos, Architektūros ir statybos, Geologijos ir geografijos institutai) – 2,1; IX gr.:SDI (Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės ir Vandens ūkio institutai) – 2,2; X gr.: ImI (Imunologijos institutas) – 2,3; XI gr.: ŽI (Lietuvos žemdirbystės institutas) -2,6; XII gr.: ŽŪI (Žemės ūkio inžinerijos institutas) – 2,7; XIII gr.: VI (Veterinarijos institutas) – 2,9; XIV gr.: GI (Gyvulininkystės ir Maisto institutai) – 3 kartus sumažėjo finansavimas 2006 m. palyginus su 1998 m., BVP procentais.

Nesilaikoma ir 2002 m. *Nacionalinio susitarimo siekiant ekonominės ir socialinės pažangos* (http://www.smm.lt/smt/eksp_stud/index.htm) bei 2004 m. "Lietuvos politinių partijų ir akademinės bendruomenės institucijų Memorandumo" (*Mokslo Lietuva* 2004, Nr. 14) nuostatų dėl mokslo ir studijų finansavimo didinimo, kuriame buvo sutarta, kad: "valstybės biudžeto išlaidos universitetinėms studijoms kasmet būtų didinamos po 0,1% BVP ir 2007 metais pasiektų 1% BVP"; o "valstybės biudžeto išlaidos mokslui ir eksperimentinei plėtrai kasmet augtų 0,1% BVP ir 2010 metais pasiektų 1% BVP". Šie dokumentai – neatremiami koziriai ŠMM, MSD, Seimo ŠMK komiteto, atsakingų valdininkų rankose. Galima teikti, kad lėšos mokslo ir studijų sistemos veiklos užtikrinimui ir netgi plėtrai buvo „atkovotos“. Reikėjo tik jas pasiimti.

Tačiau naujieji „reformatoriai“, jų „ekspertai“ ir „patarėjai“ jau nuo 1997-1998 metų reformų lozungais prisidengę („mokslui ir studijoms pinigų ne tik kad nereikia, bet ir negalima skirti – nueis

kaip į smėlį“) pradėjo blokuoti Lietuvos mokslo tarybos (LMT) iniciatyvas, mokslininkų, turinčių jų pasitikėjimą ir juos atstovaujančias pilietines organizacijas išvadinę antivalstybininkais, „profsajungomis“ (kaip parodė gyvenimas, tai profsajungų, ginančių dėstytojų ir mokslininkų interesus, labiausiai Lietuvoje ir trūksta), savanaudžiais, pademonstravę milžinišką atkalumą, gavę tam spec. finansavimą, prisidengę šventu „reformų“ lozungu sugebėjo atvesti mokslą ir studijas prie prarajos krašto. Veikla, kaip dabar akivaizdu, diametraliai priešinga ES tyrėjo chartijos nuostatomis. (Priminsime, kad iki 1998 m., kol mokslu ir studijomis rūpinosi LMT, sistemos finansavimas tik augo. Ir nebuvo net kalbos apie „gilę krizę“. Nepaisant, kad Valstybė buvo gilioje ekonominėje duobėje). Nuo 1998 m. LMT buvo nustumta nuo įtakos, ignoruojami gyvybiškai svarbūs mokslui ir studijoms jos siūlymai, o vėliau jos darbas beveik sužlugdytas.

Kad pinigai lemia daug ką (priešingai naujųjų „reformatorių“ tvirtinimams, kad jie nieko nelemia) gerai iliustruoja Biotechnologijos instituto (BtI) pavyzdys, kuriam vieninteliam 2006 m. tiesioginis biudžetinis finansavimas, skaičiuojant BVP procentais, buvo toks pat kaip 1998 m. (Prof. A. Janulaitis keletą metų buvo finansų skirstymo komisijos pirmininkas. Metodikos koeficientai būdavo parinkinėjami jau žinant produkcijos rezultatus. Kad būtų naudingiau BtI, pvz., finansavimas už lėšas uždirbtas užsienyje ir Lietuvoje skiriamas atskirai. Tai žymiai naudingiau BtI.) Kitiems institutams jis sumažintas nuo 1,5 ir 3 kartų (6 pav.). Nesvarbu ar „prioritetuose“ dirbantys Lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, Matematikos ir informatikos ar produktyviausi tarptautinėmis publikacijomis Puslaidininkų fizikos, Teorinės fizikos ir astronomijos, ar Lietuvai taikomųjų tyrimų Miškų, Architektūros ir statybos, Termoizoliacijos, nekaltant jau apie Maisto ir Gyvulininkystės institutus („Reformatorių“ šūkiu: „Dar permažai atėmėme!“). Skaičiuojant mokslininkui BtI tenka apie 3 kartus daugiau tiesioginių biudžeto asignavimų (neskaičiuojant konkursinių, programinių ir kt. šaltinių finansavimo) negu kituose institutuose. Verta palyginti skirtingai finansuojamų institutų laboratorijų vien vaizdą ir atlyginimų santykius. (Nepaisant to – „reformatorių“ dejonės: „Lygiava...“. Nors ir pavyksta teisėtai išsimokėti 10-20 kartų daugiau už jauno mokslų daktaro algele...).

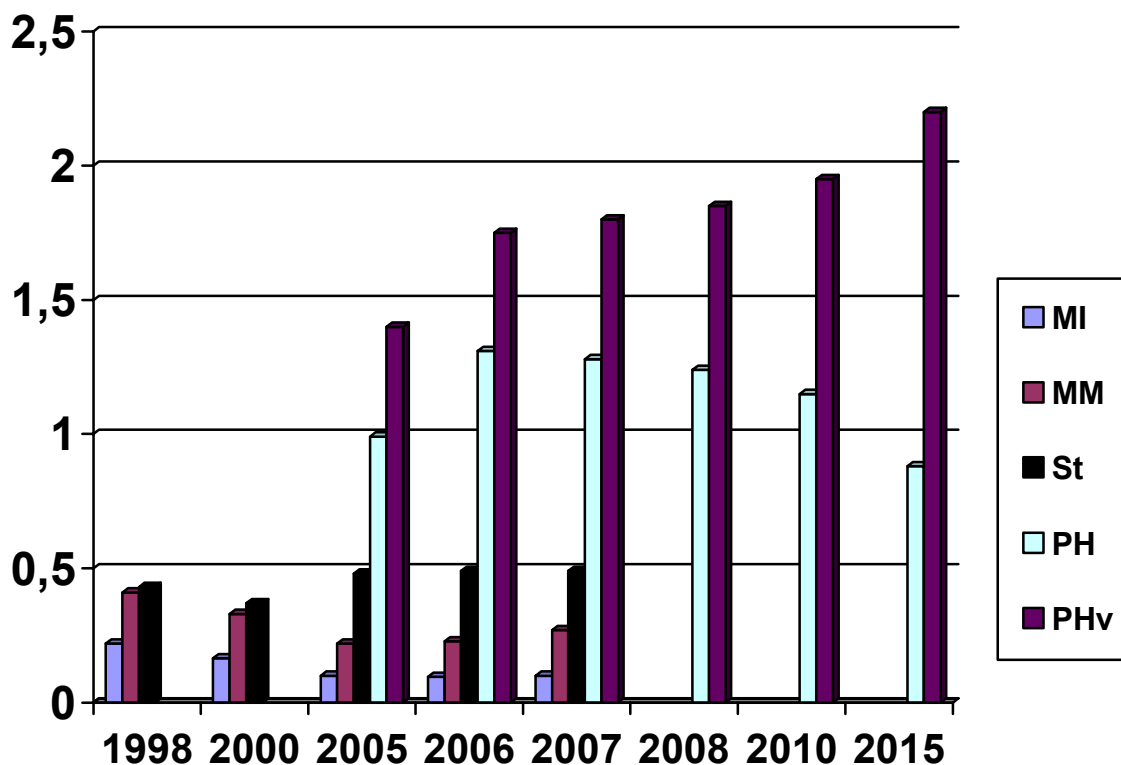
Kitas pavyzdys – Mykolo Riomerio universitetas, gaunantis irgi šiek tiek didesnę finansavimą negu kiti universitetai, kurio net „studentų namuose, pasijutome lyg geroje sanatorijoje“, o kitų universitetų „barakuose“ „be žiurkių ir pelių, veisiasi kirmėlės, sraigės ir tarakonai“... „Dušuose stengiuosi nekvėpuoti ir prausiuosi užsimerkusi, nes nenoriu matyti baisios nešvaros ir užusti smarvę“. (L.T., Delfi, 2006/08/16).

Jeigu būtų buvęs bent jau išlaikytas 1998 m. BVP procentas mokslui ir studijoms, dėstytojų ir tyrėjų atlyginimai būtų 2 kartus didesni negu dabar, tyrimų ir studijų materialinis aprūpinimas būtų nepalyginamai geresnis, o užtikrinus įstatymu ir visuotiniais susitarimais prižadėtą finansavimo augimą būtų galima ir mokslo ir studijų sistemos plėtra.

Čia vėlgi būtina priminti Lietuvos mokslininkų sąjungos 1999 m. suorganizuotą specialų Lietuvos mokslininkų kongresą, kuriame buvo aiškiai atskleistos tikrosios „naujųjų reformatorių“ užmačios, parodyta, kad jų veikla yra diametraliai priešinga tik ką prieš tai, 1999 m., įvykusios UNESCO Pasaulio mokslo konferencijos išvadoms apie būtinybę didinti mokslinių tyrimų finansavimą, kad be mokslinio potencialo, bent minimalaus investavimo į mokslą negalima normali demokratijos raida. Buvo kalbama ir apie tai, kad investuojančios į tyrimus mažiau 1% BVP valstybės nebūna stabilios demokratijos valstybėmis. (Deja, tolimesnė Lietuvos raida tą patvirtino su kaupu. Tokių permanentinių politinių skandalų, kompromatų, intrigų su Prezidento, Seimo pirmininko, vyriausybės, ministrų, kitų politikų ir valdininkų vertimais, korupcijos suklestėjimo ir pan. tada dar niekas net nesapnavo).

Prisiminkime ir 2001 m. tūkstančių Lietuvos mokslininkų (jų tarpe beveik visų iškiliausiųjų) pasirašytą atvirą laišką prieš („reformų“ lozungais prisidengus) vykdomą Lietuvos intelektualinio potencialo naikinimą (*Mokslo Lietuva*, 2001 m. kovo 8 d., Nr. 5, p.18-19). Be abejo iš to laiško autorių buvo tik išsityčiota, apšaukiant juos stagnatoriais ir šventų „reformų“ stabdžiais. ŠMM „Didžiosios“ reformų komisijos pirmininku paskyrė „tvirtų nuostatų“ „reformatorių“ V. Daujotį,

prieš kurį kviečiami „ant kilimėlio“ drebėjo rektoriai ir direktoriai, universitetų ir institutų bendruomenės. Ir buvo įvykdyta dar viena „reforma“ vainikuota Aukštojo mokslo įstatymo priėmimu, su vėliau sekusiais jo net 101 straipsnio (iš jame buvusių 68 straipsnių) kaitaliojimais, visų universitetų ir institutų naujų statutų priėmimu ir jų patvirtinimu Seime ar Vyriausybėje, institutų reformavimu ir t.t. Deja, kaip parodė gyvenimas, tai nebuvo ta reforma, vedanti į mokslo ir studijų suklestėjimą. Reikalaujama 102-osios reformos. „Tik po to gal pradėsime finansuoti“. Jeigu tai ne reformos, tai kam tas daroma? D.Britanijoje dėl vieno studijų įstatymo keitimo grasino atsistatydinti vyriausybė, Prancūzijoje pakeitus vieną nereikšmingą straipsnį keltą savaitę už visos aikštės ir gatvės. Gi Lietuvoje ir viso įstatymo priėmimas, ir 101-o jo straipsnio pakeitimas – ne reforma... Tai tik valdininkų ir jų grupės draugų žaidimai, norint pasirodyti kad dirba.

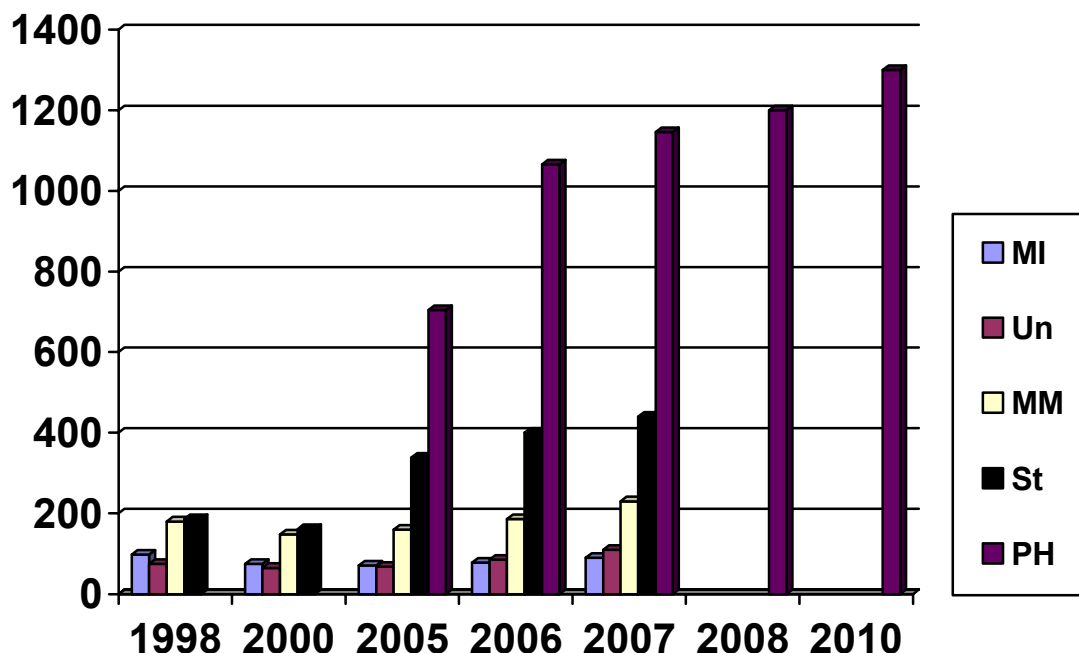
7 pav. Mokslinių tyrimų finansavimas (procentais nuo BVP) ir PHARE ekspertų rekomendacijos. MI–mokslo institutams tiesiogiai skiriamas mokslinių tyrimų finansavimas, įskaitant lėšas institucijų administravimui ir ūkiui, MM–pilnas realus biudžetinis mokslo ir meno finansavimas, įskaitant finansavimą per VMSF programas, St–Statistikos departamento duomenys apie biudžetinį mokslinių tyrimų finansavimą (2006 ir 2007 metams ekstrapoliuoti 2005 m. duomenys), PH ir PHv–PHARE ekspertų rekomendacijos dėl atitinkamai biudžetinio ir viso, įskaitant verslo, MTEP finansavimo. PHARE ekspertų rekomendacijos 2010-2015 metams beveik sutampa su Lietuvos Vyriausybės suformuluotais siekais.

Kaip Lietuvoje realiai finansuojami moksliniai tyrimai (MTEP), ką pateikia „statistika“ ir ką siūlė PHARE ekspertai (<http://www.lms.lt/skiltys/showfile.php?id=32>), vadovaujami H. Hernesniemi, dirbę oficialiais „Lietuvos mokslo ir technologijų baltosios knygos“ rengimo konsultantais 2000 m., demonstruoja 7 ir 8 paveikslai.

2005 m. (už kuriuos jau turime Statistikos departamento (Std) duomenis) universitetams ir institutams mokslui ir menui buvo skirstoma 115,7 mln. Lt. Kartu su institucijų ūkio ir administravimo bei VMSF lėšomis susidaro tik 160 mln. Lt = 0,22% BVP. Std tvirtina, kad valdžios lėšų MTTP aukštojo mokslo sektoriui buvo skirta 228,9 mln. Lt, o valstybės sektoriui – 109,2 mln. Lt. Iš viso susidarytų 338 mln. Lt = 0,47% BVP. Nesuprantama, kaip iš biudžeto tyrimams į aukštojo mokslo ir valstybės sektorius atėjo dar antra tiek lėšų, t.y. papildomi 178 mln.

Lt. Juolab, kad universitetinėms studijoms, kartu su institucijų ūkio ir administravimo finansavimu (be stipendijų) buvo iš biudžeto skirta tik 210 mln. Lt.

Kai dirbtinai žlugdomi mokslo kompetencijos likučiai, šiuo metu Lietuvoje reikalingiausi studijų kokybei užtikrinti, specialistams, tyrėjams, mokslininkams, dėstytojams rengti, paradoksaliai ir utopiškai skamba kalbos apie „slėnių“, „centrų“, „branduolių“, „aukštųjų technologijų“ kūrimą tuščioje vietoje ES paramos įsisavinimui be tyrėjų ir naikinat tai, ką dar turime.

8 pav. Biudžetinis mokslinių tyrimų finansavimas (milijonais Lt veikusiomis kainomis) ir PHARE ekspertų, vadovaujamų H. Hernesniemi, dirbusių oficialiais „Lietuvos mokslo ir technologijų baltosios knygos“ rengimo konsultantais, 2000 m. rekomendacijos. MI ir Un—atitinkamai mokslo institutams ir universitetams tiesiogiai skiriamas mokslinių tyrimų finansavimas, įskaitant lėšas institucijų administravimui ir ūkiui, MM—pilnas realus biudžetinis mokslo ir meno finansavimas, įskaitant finansavimą per VMSF programas, St—Statistikos departamento duomenys (2006 ir 2007 metams ekstrapoliuoti 2005 m. duomenys), PH—PHARE ekspertų rekomendacijos.

Kaip turėtų būti

Įdomu, kad PHARE ekspertai rekomendavo jau 2005 m. iš biudžeto MTEP skirti 0,99% BVP = 705 mln. Lt (6 ir 7 pav.) veikusiomis kainomis, arba 539 mln. Lt 2000-ųjų kainomis (7 ir 8 pav.).

2007 m. universitetams ir institutams mokslui ir menui, kartu su institucijų ūkio ir administravimo finansavimu ir VMSF lėšomis (31,6 mln. Lt konkursiniam finansavimui, arba 16% visų lėšų) numatyta 200 mln. Lt = 0,22% BVP (1994-1999 metais buvo apie 0,4% BVP, o 2005-2007 metais – jau tik 0,22% BVP. Toks „progresas“ per dešimtmetį! Dvigubai žemyn...).

PHARE ekspertai rekomendavo jau 2002 m. iš biudžeto MTEP skirti 0,72% BVP, 2006 m. – 1,31% BVP = 1,066 mlrd. Lt, 2007 m. – 1,28% BVP = 1,146 mlrd. Lt, 2008 m. 1,24% BVP = 1,2 mlrd. Lt veikiančiomis kainomis, o 2015 m. jau tik 0,88% BVP, tikintis, kad verslas ims skirti 1,32% BVP. Tik tokiu atveju buvo galima tikėtis kokios tai MTEP įtakos valstybės raidai ir artėjimo prie ES vidurkio.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2008-2009 m. BVP viršys 100 mlrd. Lt, o jo kasmetis padidėjimas (dėl augimo ir infliacijos) dabar yra apie 10 mlrd. Lt. Natūralu, kad valstybės investicijos į MTEP turėtų

sudaryti bent 10% BVP prieauglio. Antra tiek – verslo įnašas. Kitaip šalies BVP augimas neišvengiamai sulėtės, vėliau (po 4-5 m.) šalį ištiks ekonominė, o po jos ir visuotinė krizė.

Pasaulio šalių patirtis rodo, kad apie 0,4-0,6% BVP (Lietuvos atveju dabar tai būtų apie 500 mln. Lt) valstybė privalo skirti fundamentiniams ir taikomiesiems mokslams mokslo ir studijų institucijose, kurie sudaro studijų kokybės užtikrinimo, mokslininkų ir kitų tyrėjų rengimo ir mokslo taikomosios veiklos pagrindą.

Kol kas Lietuva eina priešinga kryptimi – mokslinis potencialas mažinamas: sunykus taikomųjų tyrimų sektoriui, kuriame iki 1990 m. dirbo apie 10 tūkst. tyrėjų, perpus sumažėjus tyrėjų skaičiui buvusiuose MA institutuose ir universitetuose, dabar Lietuvoje yra apie 3000 mokslo darbuotojų dirbančių moksliniuose etatuose ir apie 5000 dėstytojų, dalyvaujančių moksliniuose tyrimuose. Iš viso – apie 5000 tyrėjų skaičiuojant visos darbo dienos ekvivalentais, t.y. apie 3 tyrėjus 1000 dirbančiųjų. ES vidurkis – 6 tyrėjai, Suomijoje – 14 tyrėjų 1000 dirbančiųjų. ES formuluoja tyrėjų skaičių padvigubinimo būtinybę. Lietuvai, vejantis ES vidurkį, teiktų jį nors patrigubinti, t.y., paruošti bent 5000 tyrėjų verslui. Tačiau realiai daroma priešingai, pvz., „sprendžiama“ mokslo institutų „problema“, stengiantis jų finansavimą ir mokslinį potencialą dar sumažinti (žr., pvz., *Mokslas ir technika*, 2006, Nr.12). Neperspektyvūs ir siekiai mokslinio potencialo likučius nukreipti į taikomąją veiklą, technologinę plėtrą, inovacijas. Lietuvoje nebėra kam plačiu mastu, turinčiu apčiuopiamą tiesioginę ekonominę įtaką valstybės raidai, tai daryti. Mokslo institutai ir universitetai gali ir turėtų būti panaudoti tik kaip bazė jaunų tyrėjų rengimui, šalies kompetencijos palaikymui, naujausių pasaulinių pasiekimų įsisavinimui, jų sklaidai, valstybės prestižui. Juk Lietuva milijonui gyventojų publikuoja ISI straipsnių 2 kartus mažiau negu Estija, 3 kartus negu Slovėnija ir 5 kartus mažiau negu Danija. Negi norime likti ES autsaideriai?. Moksliniai tyrimai turi būti plėtojami plačiu mastu, įvairiausi, be jokių valdžios nustatytų prioritetų (sudarantių korupcijos pagrindą). Tik tokiu atveju galima tikėtis proveržių kuriomis nors, iš anksto nenuspėjamomis, kryptimis.

Neseniai Europos Komisija įvertino ES šalių **pažangą** pagal Lisabonos kriterijus (žr., pvz., *Verslo žinios*, 2006/12/14). Pirmąja Danija, Suomija ir Švedija. Estija, būdama 12-ta, lenkia ES vidurkį, o **Lietuva, nepaisant (kaip matėme) pagražintos statistikos yra tik 20-oje vietoje ir 12% atsilieka nuo ES vidurkio... Pagal pažangą!** Taip mes ir „vejamės“ ES senbuves...

Ženkliai augant vidaus produktui ir valstybės biudžetui dar yra galimybė sustabdyti mokslo žlugimą Lietuvoje. Tam užtektų skirti 0,2% BVP tiesiogiai mokslui institutams (mažiau negu 1998 m. ir 1999 m. kai valstybė buvo nepalyginamai skurdesnė), 0,2% BVP moksliniams tyrimams universitetuose, 0,2% BVP konkursiniam, programiniam, prioritetų, valstybės užsakymų finansavimui. Iš viso 0,6% BVP biudžetiniams fundamentiniams ir taikomųjų tyrimų finansavimui. Nuo ES ir PHARE ekspertų rekomenduojamo ir senokai Lietuvos planuojamo 1% BVP tyrimams iš biudžeto (6 ir 7 pav.) dar liktų 0,4% BVP (2007m. apie 350 mln. Lt) eksperimentinei plėtrai, kitiems tyrinėjimams ir projektams. Atitinkamai padidinus ir realų biudžetinių universitetinių studijų finansavimą, būtų išlaikyta bent jau bazė mokslo ir studijų atsitiesimui – Lietuvos mokslas įgautų bent minimalias konkurencinės veiklos globalioje erdvėje galimybes. Tai padaryti yra iš ko (žr. 1 pav.). Mokslą ir studijas jau seniai buvo laikas pradėti adekvačiai traktuoti ir finansuoti. Juk mokslas būtinas ne mokslininkams, o valstybei.

Netrukus Lietuva minės savo vardo tūkstantmetį. Kaip žinia, tas vardas pirmą kartą buvo užrašytas ne itin maloniomis aplinkybėmis – tuomet, kai barbarai šventąjį Brunoną pasiuntė Anapilin, tvoję kuoka per galvą. Jei mūsų visuomenė, jos rinktoji valdžia ir valdininkai nepakeis savo požiūrio į mokslo vaidmenį – ne tik kitą tūkstantmetį, bet ir artimiausią šimtmetį Lietuva minės po barbarų ženklų.

Bronius Kaulakys